

નવું રેલ્વે સ્ટેશન

:: લેખક ::

યુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

:: પ્રસ્તાવના લેખક ::

રા. ગા. ચિમનલાલ હલપતરામ કવિ, બી.એ.

: પ્રકાશક :

શ્રીરામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક ::

વિષ્ણુપ્રસાદ રતનરામ ઠાકોર
માડીઆ, જીઠાભાઈની પોળ; અથવા
શ્રીરામકૃષ્ણભુવન, ગુજરાત સાસાવટી,

અમદાવાદ.

૧૬ શિક્ષણાર્થે

રસીકલાલ વાસુદેવ મહેતા
સાંકડી શેરી, હજીરાની પોળ; માનદ
મંત્રીઓ, શ્રીરામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ.

અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
કુ. નં. ૨૪૫
ગુજરાતી ગ્રંથાલય સંગ્રહ
નિવેદન

આ આવૃત્તિ છપાવવાનો ખર્ચ શ્રી. છોટાલાલ હરિલાલ શ
આપ્યો છે તે બદલ અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

સંવત ૧૯૬૬
જેઠ વદ ૧૧
તા. ૧-૭-૧૯૪૦

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ
અમદાવાદ

(આવૃત્તિ બીજી).....૧૫૦૦ પ્રત

મુદ્રક—રણછોડભાઈ વામજીભાઈ પટેલ.
મુદ્રણસ્થાન—નારાયણ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, ભદ્ર અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૨૫૫ કિંમત

ગ્રંથનામ ગુપ્ત શૈલ્યે ૨૨૨૧૭

વર્ગીક ૬ - ૩

પ્રસ્તાવના

અમદાવાદથી પંદરેક માઈલ દૂર એક ગામડામાં આશરે દસેક વર્ષ ઉપર સરકારી કામે જવાનું થયું હતું. કામ પુરું કરી સાંજે પાછા આવવા વિચાર લેતા, પણ થોડું કામ બાકી રહેવાથી ફરી બીજા દિવસે આવવું ના પડે માટે રાત ગામે રહેવાનું નક્કી થયું. અજુધાયું રહેવું પડવાથી તંબુની સવડ કરી નંદોતી, અને ગામે સરકારી અંગણો નહિ હોવાથી ધર્મશાળામાં મુકામ થયો, તેથી ચોરા કે ધર્મશાળામાં મુકામ હોય ત્યારે સાધારણ રીતે બને છે તેમ રાત્રિ વાળુ પછી ધર્મશાળામાં ગામનું રાત્રાળું ભેગું થયું. ખેતી, નિશાળ વિગેરે સામાન્ય બાબત વિષે પૂછપરછ થયા પછી ગામમાં થઈ ઉતાડ લઈ પસાર થતા મોટર બસ વિષે વાત શરૂ થઈ, અને ગામજનોએ એમ કહેવામાં આવ્યું કે હવે તમે એક કલાકમાં અમદાવાદ જઈ શકો છો, તેથી તમને સારું સુખ થયું હશે. ત્યારે એવો જવાબ મળ્યો કે અમારો વાર્ષિક જમીન મહેસુલનો ભરતો રૂપિયા એક હજાર છે. અને મોટરબસની સવડને લીધે લગભગ તેટલુંજ એટલે વાર્ષિક એક હજાર રૂપિયાનું નકામું ખર્ચ વધ્યું છે. બસ નંદોતી ત્યારે બે ચાર જણનાં બે ચાર કામ ભેગાં થાય ત્યારે, અને અમાસ અગર એવા બીજા દિવસે જ્યારે કેસ ચાલવાનો ના હોય, ત્યારે ઘેરથી રોટલા બાંધી જતા, અને કામ કરી પાછા આવતા. અને હવે તો રહેજ રહેજમાં વિચાર થયો કે તરત અમદાવાદ જવાનું થાય છે, અને ઘરના રોટલાને બદલે હોટેલનો નારતો ક્રવાય છે, અને સીનેમા જેવા વિગેરેનું બીજું નકામું ખર્ચ પણ થાય છે. તેમને એમ કહેવામાં આવ્યું કે મહેસુલનો ભરતો કાયદા પ્રમાણે ફરજિયાત છે, પણ આ મોટર વિગેરે ખર્ચ તો મરજિયાત છે, અને તમે સમજો છો તો શા

માટે નકામું ખર્ચ કરેા છો, ત્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું કે “ગાડી દેખી પગ થાક્યા” અને દેખાદેખી ટેવ-કુટેવ પડી.

ખીજે દિવસે બસમાં અમદાવાદ આવતાં બસનો માલીક બસ હાંકતો હતો, તેની સાથે વાત કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો. તેને જ્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું કે એકેક ગામ રૂપિયા હજાર જેટલી રકમ આપે છે તો બસ વાળાને “બજ્જા” હોવાં જોઈએ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે કદર હરીશાઈને લીધે બાકું થયું કમા-નહિ પોસાય તેવું રાખવું પડે છે. અને તે પોતે તો નુકશાનમાં છે. અને બાર પંદર હજારનું તેને આ ધંધાને અંગે દેવું છે. ખોટનો ધંધો બંધ કરવાની સલાહ આપી ત્યારે એવો જવાબ મળ્યો કે હવે ખીજે ધંધો સુજતો નથી. અને માંખણમાં ખુંપેલો ખીલાડો બહાર નીકળવાના તરફડીયા મારતાં વધારે ખુંપે છે.” એવી તેની સ્થિતિ છે.

તેની જ સાથે વધારે વાત કરતાં એમ માલમ પડ્યું કે ત્રણ વરસે એક બસ નકામી થાય. અને ટયુબ, ટાયર, પેટ્રોલ, અને સમારકામ મળી અમદાવાદથી સાણંદ, આવળા, અને ચલોડા-બદર ખાનુ ત્રણ રસ્તે દર વર્ષે એક લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ થાય છે, અને મજૂરી અને એજન્સી સિવાયની બાકીની મોટી રકમ હિંદુસ્તાન બહાર જાય છે. ત્યાર પછી તો મોટર અને બસ ઘણી વધી ગઈ છે.

તેવામાં બારડોલી સત્યાગ્રહને પરિણામે તપાસ માટે નીમાયેલી મેસર્સ જીમ્મીલ્ડ-મેક્સવેલ (હાલ બન્ને સર) કમીટીનો રીપોર્ટ પ્રસિદ્ધ થયો અને તેમાં પણ એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે મોટર બસથી કેટલીક જગોએ રેલવેને નુકશાન થયું છે.

ઉપરાંત મોટર દાખલ થવાથી ઘોડે દરવાનું લગભગ બંધ થવાથી ખડતલપણું કમી થયું, અને ઘોડા વખતમાં વધારે મુસાફરી કરી વધારે ગામ થઈ રહેઠાણની જગોએ પણ આવવાનું બની શકવાથી ભોડા સાથેનો સંપર્ક ઓછો થયો.

દાથે મોટર હાંકવાની ફેશન થવાથી અને ૧૫-૨૦ માર્ચના માઝે બંગલાની સવડ હોવાથી સાધન સંપન્ન માણસોનું નૈતિક બળ પણ થોડે અંશે ઓછું થયું.

આ અરસામાં “પ્રજ્ઞબંધુ” ના “સાહિત્ય પ્રિય” રા. યુનીલાલ વર્ધમાન શાહની “નવું રેલ્વે સ્ટેશન” નામની તેમની “શ્રેષ્ઠ વાર્તા” પ્રસ્થાનમાં પ્રસિદ્ધ થઇ. અને “શાન્તિદાસ” અને “નવું રેલ્વે સ્ટેશન” છુટી પ્રસિદ્ધ કરી ગામડે તેનો પ્રચાર કરવામાં આવે તો સારી અસર થાય એવી પ્રેરણા થઇ. તે આજ ફળીભૂત થઇ. હાલની સરકારે ગ્રામ્ય પંચાયત, પ્રાથમિક અને ખાસ કરી ગ્રૌહ શિક્ષણ, ખેડૂતના હેવાની રાહત, ગણોત્તીઆનું રક્ષણ, ધીરધાર નિયમન, દારૂગંધી, સલકારી મંડળી, બજાર નિયમન, ખેતી અને દારૂ સુધારણા, ન્દાના અને છુટા જમીનના ટુકડાનું એકીકરણ, વિગેરે ગ્રામોદ્ધાર પ્રવૃત્તિ ખરા દિલથી અને સત્તા તથા સાધનના સુમેળ સાથે આદરી છે એવા અનુકૂળ વાતાવરણમાં તેનો સદુપયોગ થશે એવી આશા છે.

વાર્તા સરળ, સચોટ, બોલક અને રસિક છે. અને બને છે તે લોકોત્તરો આબેહુમ ચિતાર આપે છે. બસ દાખલ થવાથી ગામડાની “સમૃદ્ધિ હાવકી અને ગંભીર હતી તે હવે ચમકારા મારવા લાગી” એટલે “ઓરડેથી ઓટલે આવા” અગર “લક્ષ્મીને પગ થયા” અને સવડ, પૈસો, અને ચીજનો તાત્કાલિક લાભ થયો, પણ શહેરનો “ચેપ” લાગવાથી “સાદા અને સંતોષી જીવનમાં કૃત્રિમતા તથા તૃષ્ણા” આવી, અને હોટલની ચલા, બજારમાં અને સીનેમાના ઉગ્ગરાથી “મંદવાડ” પેટો એટલે શ્રેય એટલે સુખ જઈ પ્રેય એટલે સહેલ દાખલ થઇ. પરિણામે પૈસો અને સ્વાસ્થ્ય ગયાં, અને માણસ તથા ઢોરની બેકારી આવી. મહાત્મા ગાંધીજીનો યંત્ર વિરૂદ્ધનો પ્રકાશ આ કારણે છે. યંત્ર કરતાં માણસ મહોરો અને મોંઘો

છે. યંત્ર માણુસનો નોકર થવા સર્જાયેલું છે. અને તેમ થાય ત્યાં સુધી તે દીક છે. પણ તે નોકર મટી શેઠ થાય, અને નુકશાન તથા અધ્યાગતિ કરે ત્યારે તો તેને તીર્થાંજલી જ આપવી જોઈએ. વિજ્ઞાન અને જ્ઞાન એટલે શક્તિ અને સદાચારનો મેળ ના હોય તો પરિણામ ભયંકર આવે, જેમ લાલ યુરોપમાં થઈ રહ્યું છે. એક તત્ત્વવેત્તાએ લખ્યું છે કે “લાલ વિજ્ઞાનનો રાજ્યકારણ સાથે વ્યભિચાર થયો છે” એટલે સાયન્સ-વિજ્ઞાનની શોધખોળનો ઉપયોગ મનુષ્યના સુખ માટે નહિ, પણ સંહાર માટે થઈ રહ્યો છે. રેડીઓનો ઉપયોગ વિરોધી રાજ્યો પરસ્પર વિરોધી જુદા પ્રચાર માટે કરી દેવ અને અસંતોષનું ઝંર રેડી રહ્યાં છે અને સીનેમા પણ લાભ તો કરે ત્યારે ખરૂં, પણ હાની તો ધણી કરે છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ એક પ્રસંગે લખ્યું છે કે “એથી થતી બધી હું જોઈ શકું છું, એથી થતા કાયદાઓ વિષે માત્ર સાંભળ્યું છે,” અમેરીકામાં ન્યુયોર્ક અને ચીકાગોની તપાસ કમાટીનું પરિણામ નીચે પ્રમાણે છે. “૮૦ ટકા માણુસો સીગારેટ અને ૬૬ ટકા દારૂ પીતાં શીખે છે. ૭૦ ટકા બાળકો ઉંઘમાં અસ્વ સ્થ અને છે. જોતી વખતે બાળકોની નાડીના ધબકારા ૧૪૦ પર્યંત વધી જાય છે. શાળાની પ્રગતિ અને સંયમ શક્તિ કમી થાય છે. ૭૨ ટકા છોકરીઓ વેશનું અનુકરણ કરે છે. પ્રેમ કરવાની કળાનું ઉદાર શિક્ષણ મળે છે. ૪૩ ટકા છોકરીઓ સ્વચ્છંદી અને છે. ૪૯ ટકા તરૂણીઓ તરૂણોને કસારી પૈસા કઢાવવાનો ધંધો શીખે છે. સીનેમા જોઈ ખરાબ માર્ગે જવાનાં એકરાર ૪૯ ટકા તરૂણીઓએ કર્યો છે. અને બાળકો ગુના કેમ કરવા તે શીખે છે.” અને ૧૯૧૯માં અમદાવાદમાં હુલ્લડ થયું ત્યારે હુલ્લડની રીત માટે સીનેમા જવાબદાર છે એવો અભિપ્રાય મોટે ભાગે થયો હતો. સીનેમા બંધ થવા સંભવિત નથી, પણ શીઘ્ર ઉત્પાદક અને સરકાર દ્વારા તે તેને સુધારી ઉપયોગી કરી શકે. સામાન્ય રીતે જે જેને કાયક હોય છે તે તેને મળી રહે છે માટે જનતાએ પણ પોતાનો

આદર્શ કૌચ કરવો જોઈએ. ગ્રામીણી સરકારે એવો પ્રતિબંધ મુક્યો છે કે ૧૯૩૭ના ખ્રીસ્તી વર્ષની શરૂઆતથી ગિલ્તસ કામસૂચક અને ઉત્તેજક ચુંબન અને નાચ બતાવતા ભાગ કીલ્મમાંથી કમી કરવા; અને તેવાજ કારણને લીધે રશીઆની કીલ્મો પ્રમાણમાં કાંઈક વધારે નૈતિક હોય છે.

“મોટરોના જે પૈસા ઉપજે તે ગામમાં વચર વ્યાજે ધીરવાના છે” એ દામુ શેઠનો નિર્ણય સ્તુત્ય અને અનુકરણીય છે. તે સમજી માણસના શુદ્ધ અંતઃકરણનું ખરું પ્રાયશ્ચિત છે. સાધન સંપન્ન માણસો વચર વ્યાજે નહિ તો લલકા કે વ્યાજખી વ્યાજે અને ચોખ્ખા હિસાબે ગામમાં ધીરધાર કરે તો ગામનો રહેજમાં ઉદ્ધાર થાય. ધીરધાર નિયમન અને ખેડૂતોના દેવાની રાહતના કાયદાનો આજ ઉદ્દેશ છે. અને દામુ શેઠને પગલે ચાલવાનો ચત્કિંચિત પણ પ્રયાસ કરવામાં આવે તો વક્તી અક્ષરામની માફક ખોળામાં માથું નાખી નમી પડે અને ખરા અંતઃકરણથી આશિર્વાદ આપે કે “બાપા, સાચી દયા આજ મહેં તમારામાં જ જોઈ.”

લાલની સરકાર સાચી દયા કરવા પ્રયાસ કરી રહી છે, છતાં તક સાધી તેનો પૂરો લાભ ઉઠાવવો તે ગામડાની પ્રજાનું કામ છે. કારણ ગોર પરણાવી આપે, પણ ઘર તો જાતે જ માંડવાનું છે વળી, હિંમતે મરદા, તો મદદે બુદ્ધા;

અને

આપ સમાન બળ નહિ, અને મેઘ સમાન જળ નહિ.

उद्धरेदात्मनाऽत्मानम् ।।

“વન્દન”
પ્રિતમનગર
૩૧-૭-૧૯૩૬
અધિકમાસ પૂર્ણમા

ચિત્તન દ. કવિ

નવું રેલ્વે સ્ટેશન

સાંગલપુર ગામના પાધરમાં થઈને રેલ્વેના પાટા જતા હતા, અને હામુશેઠે ઘણીએ અરજીઓ કરી, પણ રેલ્વે કંપનીએ સાંગલપુર ગામે નવું સ્ટેશન નાખ્યું નહિ. શેઠને અને ગામના બીજા વાણીયાઓને રૂનો ખડોળો વેપાર હતો એટલે તેમને વિરમગામ અને અમદાવાદ બીજે ત્રીજે દિવસે જવું આવવું પડતું. ગામથી સાણંદનું રેલ્વે સ્ટેશન ત્રણ ગાઉ દૂર પડે. અમદાવાદથી સાંગલપુર સાત ગાઉ દૂર રહ્યું અને વીરમગામ તથા સાંગલપુર વચ્ચેનું છેદું પણ છ સાત ગાઉથી ઓછું નહોતું. આથી મુસાફરીની બહુ તકલીફ પડતી. ગામમાંથી બળદગાડીમાં કે માંદલા ઘોડાના ટાંગામાં બેસીને સ્ટેશન પર જવું પડે અને ત્યાંથી રેલ્વેગાડીમાં બેસે તો અમદાવાદ કે વીરમગામ જવાય. પાછા ફરતાં રેલ્વે સ્ટેશનથી ત્રણ ગાઉની ટાંગાની કે બળદગાડીની મુસાફરી ખરીજ. માલ-ખાલ લાવવો હોય તો પણ ભારે અડચણ પડતી. સાંગલપુર ગામ જરા સાફ રહ્યું, એક ગાડીએ રોજ પંદર વીસ ઉતાફ ઉતરે, પંદર-વીસ બેસે અને માલનાં ગાડાં તો અમદાવાદ, વીરમગામ કે રેલ્વે સ્ટેશન અને સાંગલપુર વચ્ચે ફરતાંજ હોય, સાંગલપુરને રેલ્વે સ્ટેશન વિના નજ આલે એવી હામુશેઠની ગણતરી હતી, પરંતુ રેલ્વે કંપની એવી અવળચંડી હતી

કે અરજીઓ ઉપર તે ધ્યાન જ આપતી નહિ ! શેઠે ગામલોકો અને વાણિયાઓની સહીઓ કરાવીને અરજીઓ કરેલી, પણ કેઈ દાદ દેતું નહોતું. હવે તો શેઠ અરજીઓ કરીને થાક્યા હતા અને પોતાને ગામે નવું રેલ્વે સ્ટેશન ઉઘડે એવી આશા જ મૂકી હતી.

શેઠના દીકરા રણછોડને એક યુક્તિ સૂઝી હતી. પાંચ-સાત હજાર રૂપિયા રોકીને ત્રણ મોટરના ખટારા લેવા અને અમદાવાદ તથા સાંગલપુરની વચ્ચે ભાડે ફેરવવા. તેથી મુસાફરીનું દુઃખ જાય, ઉતાડનો સારી પેઠે મળે, માલ પણ એક કલાકમાં અમદાવાદથી સાંગલપુરમાં પહોંચે એટલે ગામને પણ સુખ થાય. પણ શેઠને એ વાત ગમી નહિ. ‘ભાડે ગાડીઓ ફેરવવાનો ધંધો કરવો એ આપણા જેવા મોટા વેપારીને શોભે નહિ’ એવો શેઠનો અભિપ્રાય હતો.

એકવાર હામુશેઠ અને રણછોડ વીરમગામથી આવોને સ્ટેશને ઊતર્યા. સાંગલપુરનો અજરામ પોતાનો ભાડુતી ટાંગો લઈને આવ્યો હતો, તેને શેઠે ગાડીના ડબ્બામાંથી ઉતરતાંજ વરધી આપી દીધી: “અલ્યા અજરામ ! તારી ગાડીમાં અમે બેસવાના છીએ. બે જણની જગ્યા રાખજે.”

સ્ટેશન ઉપર જળદના ચારા એકકા અને ઘોડાના બે ટાંગા હતા. બધાં વાહન ખડખડ પાંચમ જેવાં હતાં. ઉતાડનો વાહનોમાં ગોઠવાયા અને વાહનો સાંગલપુરની સડકે ચડ્યાં. અજરામના ટાંગામાં હામુશેઠ અને રણછોડ

ઉપરાંત એક ત્રીજો ઉતાડ ખેઠો હતો; તે ઉપરાંત અભરામ તો ખરોજ.

ઘોડો ધરડો હતો, થાકેલો હતો અને ચાર જણાનો ભાર ઉંચકીને ખદક-ખદક ચાલતો હતો; ટાંગાનાં હાડ-પાંસળાં કચુક-કચુક ખેલતાં હતાં. શેઠનું ભારે શરીર ટાંગામાં હચમચતું અને હાંફતું હતું. ઘોડાને ઉતાવળે ચલાવવાને અભરામ મથતો હતો. ઘોડાને ચાખૂક મારે, ચાખૂકની લાકડીને છેડે નાંખેલી આર ઘોંચે, ત્યારે પંદર-વીસ ડગલાં ઘોડો ઉતાવળો ચાલે; વળી પાછો ખદક, ખદક ખદક !

“ અહયા અભરામ ! ઘોડાને ચંદી આપછં કે નહિ ? ”

“ આપું છું બાપા ! ”

“ ત્યારે ઘોડો ધીમો કેમ ચાલે છ ? ”

“ ઘોડો જરા ખેડીલો છે બાપા ! માર્ગે પડશે એટલે પછી પવન વેગે ઉડયો સમજો. ” ‘પવનવેગ’ એ ઉતાડખોને માટે અભરામનું રોજનું આશ્વાસન હતું.

અભરામ ટાંગા ઉપરથી ઉતર્યો, ઘોડાને બે-ચાર ચાખૂક લગાવી દીધી, બે ત્રણ વાર આર ઘોંચી, પાંચ-સાત ગાળો દીધી, અને ઘોડાની રેન પકડીને ટાંગાની સાથે થોડું દોઢયો. ઘોડો જરા ઉતાવળો ચાલ્યો કે તુરત તે પાછો ટાંગામાં ચઢી ખેઠો. ભાર વધ્યો એટલે ઘોડો ધીમો પડ્યો અને ફરી પાછો અભરામની ચાખૂક-ખાજી

આલુ થઈ. ઘોડાએ હોડ જરા વધારી એટલામાં તેને ઠોકર વાગી, ઘોડો ઘૂટણલેર થઈ ગયો, ટાંગો નમી ગયો, ગભરાયેલા હામુ શેઠના મ્હોંમાંથી રાડ નીકળી ગઈ; પણ અભરામે તુરત છલંગ મારી ચતુરાઈથી ઘોડાને ટાંગાને અને ઉતાડ્યોને ખચાવી લીધા.

“ અરર ! ” શેઠ ફફડી ઉઠ્યા ! “ અભરામ ! બિચારા ઘોડાને એક ફેરામાં તું આટલો મારછ, ત્યારે ચાર ફેરામાં તો તું શુંયે કરતો હોઈશ ! જરા હથા રાખતો હોય તો ખુદાય રાજી રહે. ”

“ પણ બાપા ! માફ ને ઘોડાનું પેટ તો ભરવું ને ! ” અભરામે હલીલ કરી.

રણછોડ બોલ્યો : “ બાપા ! મોટર હોય તો આવું કશું જોવું પડે નહિ. નહિ ઘોડાને ચાબૂક મારવો કે નહિ બળદને આર ઘોંચવી. સાચું કહો તો ઘોડાની કે બળદની ગાડીમાં બેસવું એજ આપણા જૈન ધરમ પ્રમાણે પાપનાં પોટલાં છે. આવાં કરમ આપણાથી જોયાં જાય ? ”

શેઠને લાગ્યું કે ઘોડાની ગાડીમાં બેસીને ઘોડાને માર ખવરાવવાનું પાપ કંઈ જોવું તેવું નથી. મૂંગા પ્રાણીને માર ખવરાવવાનું પાપ મોટરથી ન લાગે એમ તો શેઠ સમજતા જ હતા.

રણછોડ આગળ બોલ્યો, “ હું તો કહું છું કે સરકારે રેલ ને મોટર કાઢીને આ મૂંગા જનાવર ઉપર ભારે હથા કરી છે. મોટરનો શોધનારો કેાઈ સાચો હથાળુ માણસ હશે. ”

હામુશેઠે બળદગાડીમાં અને ઘોડાગાડીમાં બેસીને ઘણીએ વાર ભારવાહી જાનવરોનાં દુઃખ જોયાં હતાં. પેટ્રોલથી ચાલતી મોટર એ જાનવરોને દુઃખમાંથી છોડાવનારું વાહન હતું, એ મીમાંસા શેઠના અંતરમાં ઉતરી ગઈ.

એક અઠવાડિયાની અંદર હામુશેઠની માલિકીની ત્રણ ભાડૂતી મોટરો રણછોડની વ્યવસ્થા હેઠળ અમહાવાદ અને સાંગલપુરની વચ્ચે ફરવા લાગી ગઈ. શેઠને લાગ્યું કે બિચારા બળદ અને ઘોડાની ખાંધેથી ધુંસરાં છોડાવવાનું થોતે પુણ્ય કર્યું હતું. શેઠને મન તેના ધંધા કરતાં વધુ તો ધર્મ માલુમ પડ્યો હતો.

[૨]

આજ સુધી સાંગલપુરની સમૃદ્ધિ ઠાવકી અને ગંભીર હતી તે હવે ચમકારા મારવા લાગી. રેલ્વે સ્ટેશને તો રોજ સાંગલપુરના પંદર-વીસજ ઉતાડચો ચઢતા ઉતરતા, પરંતુ અમહાવાદ અને સાંગલપુર વચ્ચેની આવ-જા હવે ખૂબ વધી પડી હતી. ત્રણ મોટરો ખીચોખીચ ભરાઈને રોજ બે ત્રણ વાર આવ-જા કરતી. સગવડ વધી એટલે ઉતાડચો વધ્યા હતા. સ્ટેશને ઉતાડચો લાવવા-લઈ જવાનું કામ હવે બળદના એકઠા અને ઘોડાના ટાંગાને બદલે શેઠની મોટરો કરતી હતી. દૂધ ત્રણ પૈસે શેર મળતું તેનો ભાવ વધીને છ પૈસા થયો. ઘી રૂપીઆનું બશેર મળતું તેનું સવાશેર થઈ ગયું. છાશનાં દોણાં પણ મોટરમાં ચડી

ચડીને અમદાવાદની પોળોમાં ઠલવાવા લાગ્યાં. પશી કણુબણ પડોશણને મલકાતી કહેતી: “ આ ! રોજ ચાર ડોળાંની છાશ ઉકરડે ઢાળવી પડતી, પણ હવે દામુશેઠની મોટર થઈ છે એટલે રોજ છાશનો જ દોઢ રૂપીયો ઉપજે છે. દશ આના ભાડાના જાય, તોય ચોઢ આના મળે ને ! ”

સાંગલપુર અને અમદાવાદ વચ્ચે ભાડાની મોટરો ફરવા લાગી તેની અસર સાંગલપુર ઉપર બે પ્રકારની થઈ. લોકોની મુસાફરીની અગવડ ગઈ; દૂધ-ધીના વધુ પૈસા ઉપજવા લાગ્યા અને પહેલાં ત્રણ દિવસે મેળવી શકાતી ચીજ હવે સાંગલપુરમાં બે કલાકમાં હાજર થવા લાગી. પશી કણુબણનો કરસનિયો એક વાર માંદો પડ્યો અને તાવમાંથી ત્રિદોષ થઈ ગયો. ઘરગથ્થુ ઉપચારો કર્યા, પણ તે સાંભળે થયો નહિ એટલે અમદાવાદથી મોટરમાં ડોક્ટર બોલાવ્યો. પંદર રૂપીયા ડોક્ટરને આપ્યા અને દવા તથા મોટર ભાડાના બીજા પચીસ રૂપીયા થયા, પણ કરસનિયો મરતો મરતો બચ્યો તેથી પશી કણુબણ મોટરવાળા દામુશેઠ ઉપર આશીર્વાદો વરસાદ વરસાવતી.

સાંગલપુર ઉપર બીજી અસર થઈ તે સાંગલપુરના લોકોના સમજવામાં આવતી નહોતી. અમદાવાદનો ચેપ સાંગલપુરના ખેડૂતો તથા વાણિયાના જીવાન છોકરાઓ ઉપર જ નહિ, પણ મોટેરાઓ અને ઘરડાઓને ય લાગતો જતો હતો. કરસનિયો છાશ વેચવા રોજ અમદાવાદ જતો અને પૈસા લાવતો, પરંતુ તે સાથે રોજ અમદાવાદની હોટલોની મોજ ચાખતો આવતો તેની તેની માને બબર

ન હતી. ગામમાં સાંગલપુરના મોચીના સીવેલા દેશી જોડાને બહારે રાતા-કાળા પાલીશ કરેલા સ્લીપર અને દોરી બાંધવાના શુઝ થોડે થોડે દેખાતા જતા હતા. એક રૂપિયાની ચીજની જરૂર જણાતાં અમદાવાદનો ફેરો ખાનારા અને ‘લેગા લેગી’ ચાર રૂપિયાની જણસો વહોરી લાવનારા તો સાંગલપુરમાં ખૂબ વધ્યા હતા. દૂધ વેચવા જનારા ય અઠવાડિયામાં બે ત્રણ સીનેમાના ખેલો જોયા વિના પાછા આવતા નહિ. હામુશેઠના રણછોડના અઠારેક વરસના ચંદુને તો ઘરની મોટર હતી, એટલે તેની અમદાવાદની મહેલગાહો ખૂબ વધી પડી હતી. ઘી, દૂધ, છાશ, ઘાસ કે એવી બીજી ચીજોના વધુ પૈસા ઉપજતા તે સાંગલપુરના ખેડૂતોને મીઠા લાગતા પણ તે પૈસા અમદાવાદના ચેપની પાછળ ઘસડાઈ જતા હતા અને તેમના સાદા સંતોષી જીવનમાં કૃત્રિમતા તથા તૃષ્ણા લાવી મૂકતા હતા. ભરપટું દૂધ ખાનારા હવે દૂધ ખાવાનું ઓછું કરતા હતા, ચાહના ખાલા ઘેર ઘેર ખખડતા હતા અને મોટર શરૂ થયા પછી છએક માસે તો અમદાવાદના એક કણબીએ સાંગલપુરમાં હાટલ પણ ઉઘાડી.

[૩]

ચંદુ ત્રણ માસ સુધી મુઠતિયા તાવથી પીડાઈને માંડ માંડ સાંજે થયો હતો. શેઠને હવા-હાકતર પાછળ પાંચસોક રૂપિયા ખર્ચવા પડ્યા હતા, પણ તેમ કરતાંય ચંદુ સાંજે થયો અને આજે તે જરા ઓસરીમાં આવીને બેઠો તેથી

શેઠ આનંદમાં હતા. શેઠે ઉમળકાથી કહ્યું: “ બેટા ! જરા દૂધ-ભાત ખાઈને આજ તો દુકાને ચાલ. ”

ઔરડામાંથી ચંદુની વહુએ ગુમાસ્તા પાસે કહેવરાવ્યું: “ આજે ગાયે હોહવા હીધું નથી, તો ગામમાંથી દૂધ મંગાવી આપો. ”

“ માધા ! જા, પશી કણબણને ત્યાંથી દૂધનો લોટો ભરી આવ. ” શેઠે ગુમાસ્તાને ફરમાવ્યું. માધો એક કલાકે દૂધ લઈને આવ્યો. શેઠે ચીડાઈને પૂછ્યું: “ અહ્યા, આટલી બધી વાર ? ”

“ શું કરું બાપા ! પશી ડોશી કહે કે ઘરમાં દૂધ નથી. રાજી ભરવાડણું કહે કે દૂધ અમહાવાદ વેચાવા ગયું છે. અને ઢોરાં સીમમાં ગયાં છે. મગન મહારાજ કહે કે મારી ગાય આજ વટકી છે એટલે દૂધ નહિ દે ”

શેઠ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. “ ત્યારે તું દૂધ લાવ્યો ક્યાંથી ? ”

“ ત્રણ આના આપીને હોટલમાંથી શેર દૂધ લાવ્યો. ”

શેઠ વિચારમાં પડી ગયા. દૂધ માટે ત્રણ ચેરથી નકાર મળ્યા પછી હોટલમાંથી વેચાતું દૂધ લાવવું પડ્યું તે તેમને મન સાલવા લાગ્યું.

જમી લઈને શેઠ ચંદુને લઈને દુકાને ચાલ્યા. માર્ગમાં ચમારને ઘોડાનું મુઠ્ઠું ઉંચકી જતા જોઈને શેઠે પૂછ્યું: “ અહ્યા આ કેનો ઘોડો મૂએ ? ”

“ અભરામ મિયાંનો, બાપા ! ”

“ ગાડીવાળો અભરામ ? ”

“ હા બાપા ! ”

દુકાને રથુછોડ મોટરનાં ભાડાની આવકનું નામું લખતો હતો. દુકાનમાં પશી પટલાણી, રામે પટેલ, જગે ભાચી અને અભરામ મિયાં બેઠા હતા, અભરામની આંખોમાંથી આંસુ ચાલ્યાં જતાં હતાં. શેઠ આવતાંવેંત બોલ્યા: “ અભરામ ! તારો ઘોડો તો મરી ગયો ! ”

“ હા બાપા તમે મોટર ફેરવવા માંડી, ત્યારથી જ હું એને મૂએલો તો દેખતો’તો, પણ આટલો મોડો મૂએ અને હું બીજલેગો થઈ ગયો. ”

“ અલ્યા તેમાં મારો શો વાંક ? ”

“ તમારો વાંક નહિ તો મારા નસીબનો તો ખરો. ઘોડો કમાતો’તો ત્યારે હું તેને ખવરાવતો અને મારું પેટીયું નીકળતું. આ બાર મહિનામાં ઘરનાં વાસણ વેચીને મેં ને ઘોડાએ ખાધું. આજ હવે બે મણ બાજરી આપો. નહિ તો ઘોડાની પાછળ મારું’યે મોત. ”

શેઠ અભરામનાં આંસુ જોઈ રહ્યા, અને કશું બોલ્યા નહિ. પશી તરફ નજર કરીને શેઠ બોલ્યા: “ પટલાણી ! તમે કેમ આવ્યા છો ? ”

પટલાણીએ ધૂમટાની આડેથી કહ્યું: “ પચાસ રૂપિયા આપો, શેઠ ! વ્યાજ જોઈએ તે લેજો. ”

“ તમારે વળી શી ખોટ પડી ? હવે તો દૂધ, ઘીને છાશની બહુએ આવક થઈ છે ને ? ”

“ બળી એ આવક ! કરસનિયો ત્રણવાર માંદો પડ્યો અને સો રૂપિયા ખરચ થઈ ગયું ! તેની વહુને આણું વાળીને લાવવી છે એટલે તમારી પાસે આવીને વેણ નાખ્યું છે, શેઠ ! ” પટલાણી બોલ્યાં.

“ માંદગી આવે તેમાં શું કરીએ ? જેવા કરમના લેખ. અમારા ચંદુની માંદગી પાછળ પાંચસો રૂપિયા થયા. ”

“ માંદગી પણ જેવી તેવી ? બાપલિયા ! પાણીના જેમ પૈસા ખરચ્યા. મારો રડ્યો રોજ અમદાવાદ જાય ને હોટલમાં બજિયાં પૂરી ખાય, અર્ધાં કાચાં અને અર્ધાં પાકાં. ઉપરથી રાતે નાટક જુએ ને ઉજાગરા કરે. ચાહનાં પવાલાંનો સુમાર નહિ. પૂછોને તમારા ચંદુને, બેઠ સાથે ફરતા ને ખાતા. પછી માંદા ન પડે તો બીજું શું થાય ? ”

શેઠ ચંદુ સામે જોયું. ચંદુ શરમાઈને નીચું જોઈ રહ્યો. શેઠ બબડ્યા : “આપણા ગામને ય અમદાવાદનો ચેપ લાગ્યો. ”

શેઠ રામા સામે જોયું : રામા બોલ્યો : “બાપા હાણા લેવા આંચો છું. ”

“ તારે વળી હાણા શું કરવા છે ? હજી હમણાં જ બળાં ભરાયાં છે ને ? ”

“ પણ બળામાંથી મણુ હાણો ય ઘેર આંચો નહિ. આ વરસે ચોમાસે તમારું બીજું ય દેણું કરવું પડશે. ”

“ એમ કેમ ? તારે વળી દેણું કરવાનું હોય ? ”

“કેાઇ વરસ નહિ પણ આ વરસે કરવું પડશે, શેઠ! બળામાંથી દાણો આવે કે ન આવે પણ ઉનાળે અમે ભાડાં કરીને સારી રીતે ચલાવતા. હવે તમારી મોટર થઈ એટલે ભાડું મળે નહિ. શું કરું શેઠ? મારો બળદ માંદો પડેલો, અને રાત્રે રખારી કહે કે તેને ઘી પાઓ. પણ મારે ખાવા દાણો મળે નહિ, ને બળદને ઘી ક્યાંથી પાઉં? એટલે એને પાંજળાપોળે મૂક્યો ને બીજાને વેચી નાંખ્યો.”

શેઠે રણછોડ સામું જોયું. રણછોડ સરવાળો કરી રહ્યો હતો; તે બોલ્યો:—

“બાપા! આ મહીને સાડા સાતસોનો આવક થઈ અને સવાપાંચસોનું ખર્ચ થયું. સવાબસોનો વધારો વધ્યો.”

જો બોલ્યો: “બાપા! હું ચ પચીસ રૂપિયા લેવા આવ્યો છું.”

“અલ્યા, ગામમાં કેાઇ જોડા પહેરતું નથી કે શું? તારે વળી શી તાણુ પડી?”

“જોડા સો પહેરતા હશે, શેઠ? પણ આ વરસે મારો ધંધો બરાબર ન ચાલ્યો, કેાણુ જાણે શાથી.”

“હાહા! હું જઈ છું, દવા પીવી ભૂલી ગયો છું.”
જોમ કહી ચંદુ ઉઠ્યો. જોમ લેધરના ચકચકિત ખૂટ પહેરીને તે દુકાન પરથી ઉતર્યો. શેઠનું ધ્યાન એ ખૂટ તરફ ગયું અને તેમને બહુજ ગ્લાનિ થઈ આવી. શેઠ નિશ્ચાસો નાંખીને તકિયા પર પડ્યા અને બેઠે હાથે તેમણે મોંદું ઢાંકી દીધું.

“ ભોં ભોં ભોં ” કરતી એક મોટર આવીને શેઠની દુકાન સામે થોભી. માંહેથી એક યુરોપિયન અને એક પારસી ઉતર્યા. પારસીએ પૂછ્યું: “ડામેડર શેઠ આપનું જ નામ કે ?”

“ જી હા. કહો શું કામ છે ? ”

“ તમે સાંગલપુરનું સ્ટેશન ખોલવા રેલ્વે કંપનીને અરજી કરી’તી કે ? ”

“ જી હા, તેનું હવે શું છે ? ”

“ તમારા ગામમાં વાનીઆનાં ઘર કેટલાં ? ”

“ થોડાં ”

“ થોડાં એટલે કેટલાં ? ”

“ પાંચ-સાત-દસ. ”

“ બીજી બિંચો કેામનાં ઘર કેટલાં ? ”

“ ચાર-પાંચ. ”

“ બાકી બધા ખેતીનો ઢંઢો કરતા હોસે. ”

“ જી હા. ”

“ સારાંદને સ્ટેશને તમારા ગામના કેટલા ઉતારા ચડતા ઊતરતા હોસે ? ”

“એક-બે”

“એમ કાંય ? તમે અરજીમાં લખો છો કે વીસ-પચીસ ઉતારે ઉતરે છે.”

“એ હા’ડા વહી ગયા.”

“તેનું કારન સું ?”

“અમારે ગામ મોટર ફરે છે.”

“એમ ! તો હવે તમારે નવું સ્ટેશન ખોલવાની જરૂર નથી ને ?”

“જી, ના.”

પારસીએ પેલા યુરોપિયનને મોટરમાં પાછા બેસતાં કાંઈ અંગ્રેજીમાં સમજાવ્યું અને મોટર પાછી ચાલી ગઈ.

રણછોડ ખુશ થતાં બોલ્યો : “બાપા ! તમે ઠીક જવાબ આપી દીધો. વધુ ઉતારે કહ્યા હોત, તો હવે કંપની નવું સ્ટેશન ખોલત અને આપણો મોટરનો ધંધો પ્રતી ભાંગત.”

“પણ મારે તો હવે મોટરે જોઈતી નથી ને નવું સ્ટેશને જોઈતું નથી; બસ, આજ તું અમહાવાહ જા અને ત્રણે મોટર વેચી નાખ.” શેઠ આવેશમાં આવી જતાં બોલ્યા.

રણછોડ આ અણુધારી આજ્ઞાથી સ્તબ્ધ બની ગયો. તેણે પૂછ્યું : “એનું કાંઈ કારણ ?”

“મારે સાંગલપુરની ખરાબી થવા દેવી નથી.”

“એમાં વળી ખરાબી શી ?”

“જોતો નથી ? ગામને અમઢાવાઢનો ચેપ લાગે છે, રોગનાં ઘર ઘલાતાં જાય છે, લોક દેણઢાર થાય છે, ગરીબોના ધંધા ભાંગો પડે છે, લોકોનાં મન શહેરીઓનાં જેવાં ચોર ચતાં જાય છે; એ બધા તારી ભાડાની મોટરનો પરતાપ.”

“બાપા, પણ આપણે છ હજાર ખચ્યાં છે અને તેના હવે પૂરા ત્રણ હજાર પણ ઉપજશે નહિ.”

“એ હજાર કેમ ઉપજતા નથી ? મારે હવે એ ન જ જોઈએ. શહેરથી દૂર માફ સાંગલપુર વધારે સાફ છે અને હા, એ મોટરોના જે પૈસા ઉપજે છે તે ગામમાં વગર બ્યાજે ધીરવાના છે એ ધ્યાનમાં રાખજે.”

“તમે ફરીથી બળઢની ખાંધે ધૂંસરાં નંખાવો છો ?”

“અરે, એજ સાફ છે બાઈ ! બળઢની ખાંધે ધૂંસરાં નહિ હોય ત્યારે બળઢ બૂખે મરશે. એવું ખોટું દયાળુપણું મારે નથી જોઈતું. ઊઠ, અમઢાવાઢ જા !”

રણુછોઢ બાપાની સામે જોઈ રહ્યો. અજરામ આંસુ લૂછીને ઢોઢતો ચેઢના ખોળામાં માથું નાખીને પડયો અને ખોઢચોઢ : “બાપા ! સાચી દયા આજ મેં તમારામાં જ જોઈ !”

વાચક: તમે પશ્ચિમના સુધારાને હાંકી કાઢવાની વાત કરો છો ત્યારે તો તમે એમ પણ કહેશો કે સંચાક્રમ માત્ર આપણને નજ નેઈએ.

અધિપતિ: તમે આ સવાલ કરી મને જે ધા લાગ્યો હતો તે તાજે કર્યો છે. મિ. રામેશચંદ્ર દત્તનું પુસ્તક ' હિન્દુસ્તાનનો આર્થિક ઇતિહાસ ' વાંચ્યું ત્યારે મને એવું થઈ આવ્યું હતું. ત્યાં મારું દિલ ભરાઈ આવે છે. સંચાક્રમનો સપાટો લાગ્યો ત્યારે તો હિન્દુસ્તાન પાયમાલ થયું.

વાચક: દ્રામ ગાડીને વીજળીની બત્તીનું કેમ ?

અધિપતિ: રેલે જે આપણો નાશ કર્યો છે તો વળી દ્રામ શું નથી કરતી ?.....જ્યાં સંચા ત્યાં મોટાં શહેર, જ્યાં મોટાં શહેર ત્યાં દ્રામગાડી ને રેલગાડી.....પ્રામાણિક વૈદ્ય અને ડાક્ટરો તમને કહી આવશે કે જ્યાં રેલગાડી વિ. સાધનો વધ્યાં છે ત્યાં લોકોની તન્દુરસ્તી બગડેલી હોય છે. મને યાદ છે કે એક શહેરમાં જ્યારે પૈસાની તંગી આવી ત્યારે દ્રામની, વકીલની તથા ડાક્ટરની આવક ઘટી ને લોકો તન્દુરસ્ત થયા.

* * * *

તમને હજી આવશે કે રેલ્વે ન હોય તો અંગ્રેજોનો કાબુ હિન્દુસ્તાન ઉપર છે તેટલો તો ન જ રહે. રેલ્વેથી મરદી ફેલાઈ છે. રેલ્વેથી દુહાળ વધ્યા છે. રેલ્વેથી દુષ્ટતા વધે છે. હિન્દુસ્તાનમાં જે પવિત્ર સ્થાન હતાં તે અપવિત્ર થયાં છે.

ગાંધીજી

હિન્દ સ્વરાજ

શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, અમદાવાદ તરફથી પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો

- ૧ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ (જીવન અને ઉપદેશામૃત)
- ૨ શ્રી નાગ મહાશયનું જીવન વૃત્તાંત કિંમત ૦-૬-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦
- ૩ એક સંતનો અનુભવ
- ૪ નવું રેલ્વે સ્ટેશન (પ્રૌઢ શિક્ષણાર્થે)
- ૫ અમલ-નારદ લોક સેવાવ્રતની કથા અગભગ પડતર કિંમતે રૂ. ૧) માં ૩૨ પ્રતો માંગત્રીક પ્રસંગો, તહેવારો અને ઉત્સવોમાં વહેંચવા લાયક.
- ૬ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવના પ્રિય શિષ્ય

શ્રી રામચંદ્ર દત્તનું જીવન વૃત્તાંત

કિંમત ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

- ૭ જીવલેણ ગાફે—લેખક ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચાર્ય (નશાબંધી પ્રચારાર્થે)
- ૮ સહકાર (આમોદ્ધાર માટે)
- ૯ અણબને—હિન્દુ મુસ્લીમ ઐક્યના પ્રચારાર્થે

વિષ્ણુપ્રસાદ રતનરામ ઠાકેર

“શ્રી રામકૃષ્ણ જીવન” ગુજરાત સોસાયટી, અથવા
ખાડીઆ, જેઠાભાઈની પેળ—અમદાવાદ.

રસીકલાલ વાસુદેવ મહેતા

સાંકડીસેરી હજીરાની પેળ—અમદાવાદ.

આનંદ મંત્રીઓ:—શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, અમદાવાદ.

એમ્પાયર ઓફ ઇન્ડિયા

લાઇફ એશ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડ.

સાખા તથા ચીફ એજન્સી

એજીસેન્ટ:—

એડન

અમદાવાદ

અભમેર

અલ્હાબાદ

બેંગલોર

કલકત્તા

કાલીકટ

કોલ્કત્તા

દીલ્હી

દેવ્રાળાદ (દખણ)

દેવ્રાળાદ (સીંધ)

કરાંચી

લાહોર

લખનૌ

મદ્રાસ

નાગપુર

પુના

રંગુન

સુરત

આવક

રૂા. ૮૬,૪૬,૦૦૦

નવું કામ

રૂા. ૧,૫૭,૬૫,૦૦૦

ચાલુ વીમા

રૂા. ૧૪,૫૧,૪૭,૦૦૦

ભંડોળ

રૂા. ૫,૪૨,૦૩,૦૦૦

એજન્સીની અરજીઓ માટે

આમંત્રણ આપવામાં આવે છે.

વડી એજીસેન્ટ:—એમ્પાયર ઓફ ઇન્ડિયા લાઇફ ખીલ્ડીંગ, મુંબઈ.

વધુ વીગત માટે લખો:—નરેન્દ્ર બળવંતરાય ઠાકોર ખી. એ.

ચીફ એજન્સી:—નોર્થ ગુજરાત એજન્સી, વલંદાની હવેલી, કુવારા સામે,

માંદીરોડ અમદાવાદ.

